

Türkiye’de Tarımsal Ekonomi Göstergelerinin Avrupa Birliği İle Karşılaştırılması*

Dr. Bülent DARICI**

Giriş

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllardan itibaren tüm sektörlerde olduğu gibi Tarım Sektöründe de bozuk bir düzen devralmıştır. Bu bozuk düzen tarımda yapısal sorunları beraberinde getirmiştir. Tarımsal sorunlar Türkiye’de kendisini; çok parçalı arazi yapısı, yetersiz girdi kullanımı, üretim yapısından kaynaklanan sorunlar gibi düzensizliklerle göstermiştir. Bu sorunlar, tarımsal ekonomi verilerine yansımış ve Avrupa Birliği’ne üyelik yolunda uyum sorununu ortaya çıkarmıştır. Aşağıda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üyeliği aşamasında tarımsal ekonomi verileri karşılaştırılmıştır.

1. Tarımsal Nüfus Yapısı

Ülkemizdeki nüfusun sayısı ve nüfusla ilgili veriler yapılan nüfus sayımları ile elde edilir. Bu sayımlar sonucunda, toplam nüfus, nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı, okur yazar oranı, eğitilmiş nüfus durumu, işsiz sayısı, çalışan nüfusun iş kollarına göre dağılımı, köy ve kent nüfus sayıları belirlenir. Türkiye’de nüfusu 10.000’den az olan yerleşmelere kır nüfusu, fazla olan yerleşmelere de kent nüfusu

* Bülent Darıcı; *Türk Tarım Politikasının Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası Kriterlerine Uyum ve Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Yaşanabilecek Sorunlar*, Doktora Tez Özeti, Konya, 2008.

** Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat ABD

denilmektedir ¹. Çalışan nüfusun ekonomik faaliyet kollarına göre dağılımı ise üç büyük gruba ayrılır. Bunlar, Tarım (Tarım, hayvancılık, ormancılık, vs.), Sanayi (Endüstri, madencilik, vs.), Hizmet (İnşaat, ticaret, turizm, vs.) sektörleridir. Az gelişmiş ülkelerde, toplam çalışan nüfusun % 90'a yakını tarımsal nüfus özelliği taşır. Gelişmiş ülkelerde ise tarımsal nüfus % 10 civarındadır. Diğer nüfus, hizmet ve sanayi sektöründe çalışmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, hizmet ve sanayi sektöründe çalışanların oranı, tarımdan oldukça fazladır².

Tablo 1 Türkiye'nin Kent ve Kır Nüfusu (1995-2006)			
Yıllar	Kır (%)	Kent (%)	Toplam (1000 kişi)
1995	71,3	28,7	35605
2000	42,7	57,3	67420
2001	42	58	68407
2002	41,2	58,8	69388
2003	40,4	59,6	70363
2004	39,7	60,3	71332
2005	37,9	62,1	72065
2006	37,3	62,7	72974

Kaynak: DPT, "Temel Tarımsal Göstergeler", 2008, s.7

Yukarıdaki tablo yıllar itibari ile Türkiye'nin toplam nüfusu ile kır ve kent nüfus oranlarını göstermektedir. Buna göre, nüfus 1995 yılına göre ikiye katlanmış durumdadır. 1995 yılında kır nüfusu toplam nüfusun %71,3'ünü oluştururken 2006 yılına gelindiğinde %37,3'e gerilemiştir. Bu oran kente göçün bir göstergesi olup tarım kesiminden sanayi ve

¹ Türkiye'de Nüfus, <http://ebrar.wordpress.com/2007/01/18/nufus-ve-yerlesme-turkiye%E2%80%99de-nufus-ve-yerlesme/> Erişim Tarihi: 26.09.08

² Türkiye'de Nüfus Yoğunluğu, <http://www.webhatti.com/cografya/63928-turkiyede-nufus-yogunlugu.html> Erişim Tarihi: 26.09.08

hizmetler sektörüne de bir geçiş yaşandığını göstermektedir. Ancak hala AB tarımsal nüfus oranından hayli yüksek seviyededir.

Tablo 2 Türkiye ve AB’nde Toplam ve Tarımsal Nüfus (1000)

Göstergeler	Türkiye		Avrupa Birliği (15 ülke)	
	2000	2005	2000	2005
Toplam nüfus	68 281	73 302	377 552	381 374
Tarımsal nüfus	24 075	23 990	83 489	81 543
Nüfus oranı (%)	35	33	22	21

Kaynak: FAO; “FAO Statistical Data”, 2004, <http://apps.fao.org/> Erişim

Tarihi: 15.02.06

2000 ve 2005 yıllarına ait verilere göre, Türkiye’de toplam nüfusun %35’i tarımsal nüfusu oluştururken AB’de %22 dolayındadır (Tablo 2). Türkiye’de tarımla geçinenlerin toplam nüfusa oranı, AB ülkelerinin 1.5 katı kadardır. Bunun önemli nedenlerinden birisi, toprak işleme ile başlayıp hasat ve hasat sonrası ürün işleme teknolojilerine kadar uzanan tarımsal mekanizasyon zincirinin henüz tüm bölgelerimizde tam olarak yaygınlaşmamış olmasıdır³.

³ Tayfun Korucu, *Avrupa Birliği Sürecinde Tarımsal Mekanizasyon Sorunları ve Tarım Makineleri İmalat Sektör*”, www.ksu.edu.tr/data/zfyayin/Y1817_4512.doc , Erişim Tarihi: 26.09.08

2. Tarımsal İstihdamın

Ülkelerin gelişmelerini devam ettirmeleri için istikrarlı bir ihracat artışını başarabilmesi gerekir⁴. Bunun için tüm sektörlerde ve özellikle tarım sektöründe yenilikçi teknoloji kullanımı gereklidir. Tarımda mekanizasyon ve ileri teknoloji kullanılması üretimdeki verimliliği, yani üretim girdileri başına çıktılarının daha fazla olmasını sağlamakta, ayrıca ürün kalitesini iyileştirmektedir. Bu sonuç, özellikle tarıma dayalı sanayi başta olmak üzere diğer sektör yatırımları için kaynak oluşturmakta, ayrıca nüfusu tarımdan diğer sektörlere geçişe zorlamaktadır⁵.

Yıllar	Sivil İstihdam (1000 kişi)	Tarımsal İstihdam (1000 kişi)	Tarımın Payı (%)
1995	20587	9080	44,1
2000	21580	7769	36,0
2001	21524	8089	37,6
2002	21354	7458	34,9
2003	21147	7165	33,9
2004	21791	7400	34,0
2005	22046	6493	29,5
2006	22330	6088	27,3

Kaynak: DPT, "Temel Tarımsal Göstergeler", 2008, s.7

Tablo 3, Türkiye'de sivil istihdam, tarımsal istihdam sayısını ve tarımsal istihdamın sivil istihdam içindeki payını göstermektedir. Buna

⁴ M. Serkan Aksoy, Uğur Özgöker, *Türk Dış Ticaretinin Gelişimi ve Gümrük Birliğinin Türkiye-AB Ticaretine Etkisi*, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Uğur Kaymakçı, Nobel Yayınları, 2005, s. 339

⁵ *Türk Tarımının Makineleşme Durumu*,

<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/043unalevcim.pdf> Erişim Tarihi: 17.10.2006

göre, 1995 yılında 20,5 milyon olan sivil istihdam sayısı 2006 yılında 1,7 milyon artarak 22,3 milyona ulaşmıştır. Tarımsal istihdam sayısı ise 1995 yılında 9 milyon kişi iken 2006 yılında 3 milyon azalarak 6 milyon kişiye düşmüştür. Tarımsal istihdamın payı ise 1995 yılında 44,1 iken 2006 yılında bu oran 27,3'e kadar gerilemiştir.

Tablo 4 Türkiye ve AB'nde Tarımsal İstihdam								
Ülkeler	Tarımdaki İstihdam (1000 kişi)				İstihdam İçindeki Tarımın Payı (%)			
	1980	1990	2000	2003	1980	1990	2000	2003
AB 15	12730	9562	6770	6487	—	—	4,3	4
AB 25	—	—	10680	10082	—	—	5,7	5,2
Almanya	1043	1081	958	871	5,3	3,7	2,6	2,4
Fransa	1821	1394	971	1042	8,5	5,6	4,2	4,3
Romanya	—	—	4926	3520	—	—	45,2	37,7
Türkiye	8360	8691	7769	7165	54,2	46,9	36	33,9

Kaynak: Agriculture in European Union, **Statistical and Economic Information**, 2004 s. 45

Tablo 4'de Türkiye ile AB arasındaki tarımsal istihdam oranları karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Buna göre, 2003 yılında tarımsal istihdam sayısı AB 15 toplamından daha yüksektir. Toplam istihdam içinde tarımın payına baktığımızda AB 15'in %4, AB 25'in %5,2 olduğunu görmekteyiz. Türkiye'de ise 2003 yılında tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı %33,9'dur. 2003 yılı için sadece Romanya'nın tarımsal istihdam oranı Türkiye'den daha yüksektir.

3. Tarımsal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Gelişen bir ekonominin en önemli göstergelerinden biri GSYİH miktarıdır. Bir ülkenin GSYİH'sı içinde sektör payına bakarak ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında fikir yürütmek mümkündür. Türkiye'de genel ekonomi içinde tarımın yerine bakıldığında, uzun bir durağan dönemden sonra, hızlı bir gerileme gözlemlenmektedir. 1920'li yılların başından 1960'lı yılların sonuna kadar Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nın yaklaşık %45'i tarımdan elde edilirken, 1980 yılına gelindiğinde Tarımın GSYİH içindeki payı %26 seviyesine inmiştir. 1997 yılında ise %14,5'e gerilemiştir. Süreç içinde, bu gerileme eğilimi devam etmiştir. Tablo 5'den de görüleceği gibi, 1990 yılı itibariyle %18 olan tarım sektörünün ekonomiye katkısı 2005 yılına gelindiğinde %12'ye kadar düşmüştür. Tarımın GSYİH'daki payında, alt sektörlerden bitkisel ürünlerin payı %57, hayvansal ürünlerin payı %34, su ürünlerinin payı %2,9, orman ürünlerinin payı %5,8'dir. Gelişmiş ülkelerde ortalama değerleriyle bu oranlar bitkisel üretimde % 30 hayvansal üretimde %70'tir. Tarımsal üretimde mutlak değerlerle artışlar ortaya çıkmasına rağmen, ticaret hadlerinin tarım ürünleri aleyhine işlemesi, tarım ürünleri talep esnekliğinin düşüklüğü ve diğer sektörlerde sağlanan daha hızlı gelişmeler, tarım sektörünün milli gelirdeki payını azaltmaktadır. Bununla beraber, 2005 yılında tarım sektörünün GSYİH'da %12 olan payı, AB tarımının üretimdeki yaklaşık %2 civarındaki payı ile

karşılaştırıldığında, sektörün Türk ekonomisindeki ağırlığının devam ettiği görülmektedir⁶.

Tablo 5 Gayri Safi Yurt İçi Hasılanın (GSYİH) Sektörel Dağılımı								
Ülkeler	GSYİH, Milyar(\$)		Tarım (%)		Sanayi(%)		Hizmetler(%)	
	1990	2005	1990	2005	1990	2005	1990	2005
AB -15	5.653,4	9.984,1	4	2	32	26	64	72
Almanya	1.707,4	2.794,9	2	1	38	30	61	69
Avusturya	165,0	306,1	4	2	32	31	64	68
Belçika	202,7	370,8	2	1	31	24	67	75
Danimarka	135,8	258,7	4	2	26	25	70	74
Finlandiya	138,2	193,2	6	3	33	30	61	68
Fransa	1.239,3	2.126,6	4	2	27	21	70	77
Hollanda	307,4	624,2	4	2	28	24	67	74
İngiltere	989,5	2.198,8	2	1	35	26	63	73
İrlanda	47,9	201,8	9	3	35	37	57	60
İspanya	521,0	1.124,6	6	3	34	30	61	67
İsveç	242,2	357,7	3	1	31	28	66	71
İtalya	1.133,4	1.762,5	4	2	32	27	64	71
Lüksemburg	11,1	31,9	...	1	...	19	...	80
Portekiz	75,3	183,3	9	3	29	25	62	73
Yunanistan	85,9	225,2	10	5	26	21	63	74
Türkiye	150,6	362,5	18	12	30	24	20	14

Kaynak: "International Economic Indicators 2007",

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/2007/2007.asp>, Erişim Tarihi: 09.10.2008

⁶ Neslihan Yalçınkaya ve Diğ., *Avrupa Birliği'ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları Geleceği Üzerine Etkisi*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 13, Sayı:2, 2006, s. 98

4. Tarımsal Büyüme Hızı

Tarım sektörünün ekonomik görünümünü en iyi yansıtan göstergelerden bir tanesi de sektör büyüme hızlarıdır. Tarım sektörünün hava şartlarına bağlı olduğundan büyüme hızında dalgalanmalar meydana gelmektedir. Ancak gelişmiş ülkelerde dışa bağımlılığın az ve teknolojinin yoğun şekilde kullanılması hava şartlarını elimine edebilmektedir. Buna karşılık Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olması sebebiyle hem hava şartlarına bağımlılık hem de dışarıya olan girdi bağımlılığı tarım sektöründe dönemler itibari ile büyüme hızında dalgalanmalar oluşturmaktadır. İlave olarak, burada tarım politikalarında yapılan yanlış uygulamalarında etkisini göz ardı etmemek gerekir.

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tarım	8,4	-5	3,9	-6,5	6,9	-2,5	2	5,6	2,9

Kaynak: DPT, “Temel Tarımsal Göstergeler”, Mayıs 2008, s. 5

Tarım sektörü 2004’e kadar en fazla küçülen sektörlerin başında gelmektedir. 2004 yılına kadar sektör, dalgalanmalar ile birlikte sürekli eksi değerleri göstermiştir. 2005 yılında ise tarım sektörü yüzde 5,6 oranında büyüme göstermiştir. 2006 yılında tarım sektöründeki büyüme 2,9 olmuştur (Tablo 6). Son yıllarda yaşanan küresel ısınmanın yol açtığı kuraklık nedeniyle tarım sektöründe yaşanan eksi büyümeler 2006 yılından sonra da devam etmiştir. Oluşan bu eksi büyümelerin sonucunda Genel Büyüme oranlarında da küçülme yaşanmıştır.

Tablo 7 AB Ülkeleri Büyüme Hızları (1998-2007)										
Ülkeler	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
AB 25	3	3	3,9	2	1,2	1,3	2,5	2	3,1	2,9
AB 15	3	3,1	3,9	2	1,2	1,3	2,4	2	3,1	2,9
Bulgaristan	4	2,3	5,4	4,1	4,5	5	6,6	6,2	6,3	6,2
Almanya	2	2	3,2	1,2	0	-0,2	1,2	0,8	3	2,5
Fransa	3,5	3,3	3,9	1,9	1	1,1	2,5	1,9	2,2	2,2
İngiltere	3,6	3,5	3,9	2,5	2,1	2,8	2,1	2,8	2,8	3
Macaristan	4,8	4,2	5,2	4,1	4,1	4,2	4,8	4	4,1	1,1
Polonya	5	4,5	4,3	1,2	1,4	3,9	5,3	3,6	6,2	6,6
Romanya	-	-1,2	2,1	5,7	5,1	5,2	8,5	4,2	8,2	6
Yunanistan	3,4	3,4	4,5	4,2	3,4	5,6	4,9	2,9	4,5	4
Türkiye	3,1	-3,4	6,8	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,5

Kaynak: "Eurostat Yearbook 2008", <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> Erişim Tarihi:10.10.2008

Yukarıdaki tabloda çeşitli ülkelerin yıllar itibari ile büyüme hızları verilmiştir. Bu verilere göre, AB 25 ve AB 15 ülkelerin 1998-2007 arasındaki 10 yıllık büyüme ortalaması yaklaşık 2,5 seviyesinde olmuştur. Tabloda, eski üyelerin büyüme hızları daha düşük seyrederken yeni katılan üyelerin yüksek büyüme hızı yakalamış olmaları önemlidir. Türkiye'nin aynı dönemler itibari ile büyüme hızı yaklaşık %4,1 seviyesindedir. Genel olarak, ekonomileri içinde tarım sektörünün payı fazla olan ülkeler, büyüme hızı rakamlarında dalgalanmalarla karşılaşmaktadır. Bundan dolayı tarım sektörünün önemi bir kat daha artmaktadır.

5. Tarımsal Katma Değer

Katma değer, bir üretim sürecindeki çıktı ile girdi arasındaki farktır. Tarımsal Katma Değer ise, tarımsal üretim sürecinde ortaya çıkarılan tarımsal çıktı ile bu çıktının oluşması için gerekli tarımsal girdi arasındaki fark olarak tanımlanabilir. Ülkeler milli geliri oluşturan katma değer'i yükseltmek için çaba harcamaktadırlar. Buna göre yaratılan katma değer ne kadar yüksek olursa üretilen ürün ülke içinde üretilmiş sayılır ve ürün için yapılan harcamaların ülke içinde kaldığı kabul edilir.

Aşağıdaki tabloda (Tablo 8) tarım sektörünün yıllar itibari ile yarattığı katma değer miktar ve oranları verilmiştir. Buna göre, 2000 yılından günümüze kadar geçen sürede yaratılan tarımsal katma değer'in GSYİH'ya oranı giderek azalmıştır. Tarımsal GSYİH giderek artmasına rağmen yaratılan katma değer'de çok az artış görülmektedir. Buradan yapılan üretimin yurt dışına bağlı olarak yapıldığı yani tarımsal üretim için gerekli girdilerin yurtdışından karşılanarak üretim yapıldığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 8 Türkiye Tarım Sektörünün Katma Değer Büyüklükleri (Bin YTL)							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Tarımsal GSYİH	17540	21521	32114	42126	48394	49957	53084
Tarım Katma Değeri	8627	7926	8663	8476	8702	9275	9393
Katma Değer/GSYİH (%)	49	36,8	26,9	20,1	17,9	18,5	17,6
Sektör Büyüme Hızı	3,9	-6,5	6,9	-2,5	2	5,6	2,9

Kaynak: DPT, "Temel Tarımsal Göstergeler", Mayıs 2008, s. 5

Aşağıdaki tabloda (Tablo 9) ülkelerin tarımsal üretim değerleri, ürettikleri katma değer ve birbirine oranları ile tarım sektörünün GSYİH içindeki payları gösterilmektedir. Buna göre, üretilen tarımsal katma değer oranı en düşük olan ülkeler Macaristan ve Polonya'dır. Türkiye'nin GSYİH içinde tarımın payının %12.9 gibi yüksek olmasına karşın ürettiği tarımsal katma değer tarımsal üretim değerine oranı en düşük ülkelerin neredeyse yarısına eşittir.

Ülkeler	Tarımsal Ür. Değ. (milyon €)	Brüt Katma Değ. (milyon €)	Oranı (%)	Tarım/GSYİH (%)
AB 15	286418,0	148493,0	51,0	1,8
AB 25	312209,0	157561,0	50,5	1,9
Polonya	11771,0	4209,0	35,8	2,3
Macaristan	5586,0	1953,0	35,0	2,7
Yunanistan	11419,0	8228,0	72,1	5,4
Romanya	10762,0	5653,0	52,5	11,2
Bulgaristan	3266,0	1532,0	46,9	8,7
Türkiye*	48395,0	8702	17,9	12,9

Kaynak: Yaşar Uysal, "Küreselleşme ve AB'ye Tam Üyelik Perspektifinde Ege ve Türkiye Tarımında Yeniden Yapılanma" EGİFED Yayını No:1, İzmir, 2006, s.124.

*Türkiye için Değerler (milyon YTL)'dir.

6. Kişi Başına Düşen Tarımsal Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Kişi başına düşen tarımsal GSYİH değeri bakımından bir değerlendirme yapıldığında aşağıdaki tablo (Tablo 11) Türkiye Tarım

Sektörünün durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Tablo 10'da ise Türkiye'nin Kişi Başına düşen tarımsal GSYİH değeri ve çeşitli göstergeler verilmiştir. Buna göre, tarımın GSYİH içindeki payı düşmesine karşın tarımsal GSYİH değerinde önemli bir artış görülmemektedir. Kişi başına düşen GSYİH değerleri de düşük seviyede kalmıştır. Bunun nedeni tarımda bulunan istihdam fazlalığıdır. Kişi başına düşen tarımsal GSYİH değeri 2000 yılında 3948,8 dolar iken bu rakam 2004 yılına gelindiğinde yaklaşık %32 artışla ancak 1272\$ ilave ile 5220\$ seviyesine çıkabilmiştir.

Göstergeler	2000	2001	2002	2003	2004
GSYİH Cari Fiyatlarla (Mil. \$)	200.002	145.693	180.892	239.235	299.475
GSYİH İçinde Tarımın Payı (%)	15,4	12,8	13	13,4	12,9
Tarımsal GSYİH Değeri (Mil. \$)	30800,3	18648,7	23516,0	32057,5	38632,3
Tarımsal İstihdam (Mil.)	7,8	8,1	7,5	7,2	7,4
Kişi Başına Düşen Tarımsal GSYİH (\$)	3948,8	2302,3	3135,5	4452,4	5220,6

Kaynak: www.dpt.gov.tr ve www.tuik.gov.tr verilerinden derlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda Türkiye ve AB'nin çeşitli göstergeleri ile tarımda kişi başına düşen GSYİH değerlerinin karşılaştırılması verilmiştir. Buna göre 2004 yılı için tarımın GSYİH içindeki payı Türkiye'de 12,9 iken AB ortalaması 3-4 arasında değişmektedir. Tarımda çalışan nüfus toplam nüfusun içinde Türkiye'de %33 iken AB'nde %4-5 civarındadır. Tarımda Kişi Başına Düşen GSYİH değeri ise Türkiye'de 5220\$ iken AB'nde 15000\$ ile 20000\$ arasındadır.

Tablo 11 Türkiye ve AB'nin Kişi Başına Düşen GSYİH ve Çeşitli Göstergeler (2004)

Göstergeler	Türkiye	AB (15)
Tarımın GSYİH İçindeki Payı (%)	12,9	%3-4
Tarımda Çalışan Nüfus (%)	33%	%4-5
Tarımda Kişi Başına GSYİH (\$)	5220	15-20000

Kaynak: www.dpt.gov.tr ve Agriculture in European Union, Statistical and Economic Information, 2004 s. 45

7. Tarımsal Dış Ticaret

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin tarım tabanlı bir yapı sergilemesi, dış ticaretin de tarım ağırlıklı olmasını sağlamıştır. Ancak bu yapı tarım sektörünün ağırlığını kaybetmesi ile değişmiş ve diğer sektörlerin ağırlığını artırıcı yönde olmuştur. Aşağıdaki tablo Türkiye'nin tarımsal ithalat ve ihracatının GSYİH içindeki payını göstermektedir. Buna göre tarımsal ithalatında bir dalgalanma olmakla birlikte yükselme gözlenmektedir. Aynı şekilde tarımsal ihracat ise dalgalanma olmakla birlikte azalma göstermiştir.

Tablo 12 Türkiye'nin Tarımsal İthalat ve Tarımsal İhracat Rakamları (1980-2004)

Yıl	Türkiye				GSYİH(Milyar \$)
	İthalat (\$)	(%)	İhracat (\$)	(%)	
1980	160,61	0,23	1.436,81	2,05	70.119
1990	2.292,32	1,53	2.861,13	1,90	150.225
1995	2.436,01	1,41	2.825,23	1,63	173.195
2000	3.052,98	1,49	3.067,05	1,50	204.888
2001	1.734,59	1,13	3.543,89	2,31	153.523
2002	2.719,31	1,47	2.499,52	1,35	184.829
2003	3.727,04	1,55	2.921,71	1,22	239.822
2004	3.325,55	1,11	2.731,98	0,91	300.087

Kaynak: http://www.econstats.com/weo/index_glweo.htm (Tarımsal İhracat ve İthalat) Erişim Tarihi: 02.02.2007 <http://faostat.fao.org/site/416/default.aspx> (GSMH) Erişim Tarihi: 02.02.2007

Türkiye'nin 2006 yılı için GSMH içinde sektörlerin payı tarımın payı %10,5, sanayinin payı %19,9, hizmetlerin payı ise %69,6'dır⁷. Tarımsal ithalat ve tarımsal ihracatımızın GSMH içindeki payına baktığımızda ise, tarımsal ithalatımız, 2002, 2003, 2004 yılları itibari ile sırasıyla; 1,47, 1,55, 1,10 tarımsal ihracatımız, 2002, 2003, 2004 yılları itibari ile sırasıyla; 1,35, 1,21, 0,91 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye 1980'li yıllardan itibaren ticaret politikasını ithal ikameci politikalarından ihracata dönük sanayileşmeye çevirmiştir. Doksanlı yılların ortalarından itibaren Gümrük Birliği'nin önemi bu süreçte oldukça büyüktür. Gümrük Birliği, sanayi ürünleri ticaretini direkt etkilerken, sanayi sektörünün gelişmesi için gereken kaynaklar tarım sektöründen sağlandığı için tarım ürünleri ticareti de dolaylı olarak etkilenmiştir⁸.

7

Ekonomik

Göstergeler,

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/ekogosterge.xls>, Erişim

Tarihi: 14.03.2008

⁸ http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=225 Erişim Tarihi: 14.03.2008

Tablo 13 AB'ye Yapılan Toplam İhracat ve Tarımın Payı (1994-2003)

	AB'ye Yapılan Toplam İhracatta Tarımın Payı (Milyon \$)	(%)	Türkiye'nin İhracatında AB'nin Payı (Milyon \$)
1994	1,647	19,07	8,634
1995	1,965	17,73	11,078
1996	1,854	16,05	11,548
1997	2,037	16,63	12,248
1998	1,941	14,37	13,498
1999	1,900	13,24	14,348
2000	1,483	10,33	14,352
2001	1,674	10,38	16,118
2002	1,632	8,84	18,459
2003	2,000	8,16	24,484

Kaynak : www.dtm.gov.tr Erişim Tarihi: 25.03.2006

Tablo 14 AB'den Yapılan Toplam İthalat ve Tarımın Payı (1996-2003)

	AB'den Yapılan İthalatta Tarımın Payı (Milyon \$)	%	Türkiye'nin İthalatında AB'nin Payı (Milyon \$)
1996	675	29,17	23,138
1997	512	20,59	24,871
1998	477	19,81	24,075
1999	489	22,83	21,416
2000	474	17,96	26,388
2001	304	16,63	18,281
2002	432	18,52	23,321
2003	564	17,79	31,695

Kaynak : www.dtm.gov.tr Erişim Tarihi: 25.03.2006

Yukarıdaki tablo 13 ve 14 da Türkiye'nin AB'ne yaptığı tarımsal ihracat ve AB'nden yaptığı tarımsal ithalat rakamları verilmiştir. Bu veriler ışığında Türkiye'nin AB'ne yaptığı tarımsal ihracat miktarı ortalama olarak 1,8 milyar \$ civarındadır. Türkiye'nin AB'nden yaptığı tarımsal ithalat ise ortalama olarak 490 milyon \$ civarındadır. Türkiye'nin AB'ne yaptığı tarımsal ihracatın Türkiye'nin toplam yaptığı

tarımsal ihracat içindeki payı ortalama olarak 13,48 iken, Türkiye'nin AB'nden yaptığı tarımsal ithalatın Türkiye'nin toplam tarımsal ithalat içindeki oranı ise ortalama olarak 20,41'dir.

8. Tarımsal Verimlilik

Makro ekonomik istikrar tarım sektörünün performansını geliştirmek için gerekli bir araçtır. Tarım sektörünün performansı ise verimlilik göstergelerine bağlıdır⁹. Verimlilik, bir ülkenin veya bir sektörün ekonomik anlamda büyüme ve gelişme düzeyinin saptanmasında en objektif ölçülerden birisi olarak kullanılmaktadır. Verimliliğin üretim faktörlerinin üretimdeki etkenlik derecesini belirten bir kavramdır¹⁰. Aşağıdaki tabloda, Türkiye ve AB'nin bazı bitkisel ve hayvansal ürünlerde verimlilikleri verilmiştir. İster bitkisel isterse hayvansal üretimde olsun verimlilik düzeyi AB ortalamasından düşüktür.

Göstergeler	Türkiye	AB (15)
Buğday(kg/da)	232	540
Şeker Pancarı(kg/da)	4521	5740
Ayçiçeği(kg/da)	172	190
Mısır(kg/da)	700	850
Et(kg/baş)	180	267
Süt(kg/baş)	1900	6090

Kaynak: "15. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2006"
www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 14.10.08

⁹ Erol H. Çakmak, *Trade Liberalization and Turkish Agriculture: Treat or Opportunity*, Cal-Med Workshop, III. Barcelona, April, 2007, s. 1

¹⁰ Metin Talim ve Ayhan Çıkm, *Tarımda Produktivite Kavramı ve Ölçülmesi*, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Yayınları, No:250, Bornova, 1975, s. 3

Verimlilik ve teknoloji kullanımını açısından AB, kuruluş yılları ve özellikle OTP'nin yürürlüğe konduğu 1962 yılından beri, modern tekniklerin kullanımına ağırlık verilmek suretiyle verim ve üretimde önemli gelişmeler sağlamış ve çiftçi gelirlerini artırmıştır. Türkiye tarım politikasında da temel amaç verimliliğin artırılmasıdır. Ancak, Türkiye'nin tarımsal yapısına bakıldığında işletmelerin finansman olanakları ile girdi ve teknoloji kullanımının yeterli olmaması nedeniyle verimlilik düzeylerinin ve rekabet düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir¹¹. Bununla birlikte, sahip olduğu doğal avantajlara rağmen, arazinin miras yolu ile parçalanarak küçük işletmeler haline dönüşmesi, tarımsal altyapının iyileştirilememesi, üreticilerin faal bir şekilde örgütlenememesi, gübre ve tarımsal ilaçlar gibi girdilerin yeterli düzeyde kullanılamaması nedeniyle kaliteli ürün elde edilmesinde güçlüklerle karşılaşılması gibi nedenlerle Türk tarımında verim pek fazla artırılamamaktadır¹².

Sonuç

Türkiye ve Avrupa Birliği ile ilgili olarak yapılan tarımsal ekonomi karşılaştırmasında, henüz daha üyelik yolunda olması gereken düzeyden uzak olduğu sonucuna ulaşılabilir. Tarımsal ekonomi ile ilgili dokuz başlıkta yapılan karşılaştırmaların tümünde, Türkiye açısından yapısal sorunların çözümü sağlanamamıştır. Bunun nedenlerini; yetersiz

¹¹ Sevinç Akbulak, Yavuz Akbulak, *Türkiye'de Reel ve Mali Sektör (Genel Durum, Sorunlar ve Öneriler)*, Beta yayınları, 2005, s.107

¹² Mehtap Atakan, "**Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyumu**", Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, 1998, s. 81

destekleme sağlanması, tarımın hala doğa koşullarının etkisi altında olması, nüfusun tarımsal üretimden daha hızlı artması şeklinde sayabiliriz. Bu sorunların çözümü için tek taraflı bir öneri sunmak tarım sektörü açısından yanlış bir uygulama olacaktır. Türkiye’de tarım sadece yapısal sorunların çözümü ile sınırlandırılmamalıdır. Çözüm önerileri, ilerleme raporlarının doğru analizi ile, yapılacak mevzuat düzenlemelerinin Türkiye şartlarına uyumu ile, kırsal kalkınma destekli bir tarımsal gelişme ile mümkündür.

Kaynaklar

Kitap, Makale ve Dergiler

Agriculture in European Union, *Statistical and Economic Information*, 2004

Coşkun Can Aktan, *Türkiye’de Üretim ve İstihdama Yönelik Ulusal Rekabet Gücü Politikası*, TİSK ve Milliyet Gazetesi, Güçlü ve Büyük Türk Ekonomisi İçin Üretim ve İstihdam Politikaları Konulu Yarışmada Mansiyon Ödülü, Ankara, 2003

DPT, *Temel Tarımsal Göstergeler*, 2008

Mehtap Atakan, *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’nin Uyumu*, Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi, 1998

M. Serkan Aksoy, Uğur Özgöker, *Türk Dış Ticaretinin Gelişimi ve Gümrük Birliğinin Türkiye-AB Ticaretine Etkisi*, Avrupa Birliği Üzerine Notlar, Uğur Kaymakçı, Nobel Yayınları, 2005

Neslihan Yalçinkaya ve Diğ., *Avrupa Birliği’ne Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları Geleceği Üzerine Etkisi*, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Cilt 13, Sayı:2, 2006

Sevinç Akbulak, Yavuz Akbulak, *Türkiye’de Reel ve Mali Sektör (Genel Durum, Sorunlar ve Öneriler)*, Beta yayınları, 2005

S. Çağatay, ve A. Güzel *Review of Agriculture and Trade Policies in Turkey*, BSEC Trade Facilitation Project, FAO TCP/ REP/2901, 2003.

Yaşar Uysal, *Küreselleşme ve AB’ye Tam Üyelik Perspektifinde Ege ve Türkiye Tarımında Yeniden Yapılanma*, EGİFED Yayını No:1, İzmir, 2006

İnternet Kaynakları

Türkiye’de Nüfus Yoğunluğu, <http://www.webhatti.com/cografya/63928-turkiyede-nufus-yogunlugu.html> Erişim Tarihi: 26.09.08

Türkiye’de Nüfus, <http://ebrar.wordpress.com/2007/01/18/nufus-ve-yerlesme-turkiye%E2%80%99de-nufus-ve-yerlesme/> Erişim Tarihi: 26.09.08

www.dpt.gov.tr

www.tuik.gov.tr

http://www.econstats.com/weo/index_glweo.htm (Tarımsal İhracat ve İthalat) Erişim Tarihi: 02.02.2007 <http://faostat.fao.org/site/416/default.aspx> (GSMH) Erişim Tarihi: 02.02.2007

Ekonomik Göstergeler, <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/IstatistikDb/ekogosterge.xls>, Erişim Tarihi: 14.03.2008

www.dtm.gov.tr Erişim Tarihi: 25.03.2006

http://www.tarimmerkezi.com/yazar_kose.php?hid=225 Erişim Tarihi: 14.03.2008

15. *İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2006*, www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi: 14.10.08

FAO, *FAO Statistical Data*, 2004, <http://apps.fao.org/> Erişim Tarihi: 15.02.06

Tayfun Korucu, *Avrupa Birliği Sürecinde Tarımsal Mekanizasyon Sorunları ve Tarım Makineleri İmalat Sektör*”,
www.ksu.edu.tr/data/zfyayin/Y1817_4512.doc , Erişim Tarihi: 26.09.08

Türk Tarımının Makineleşme Durumu,
<http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/6tk05/043unalevcim.pdf> Erişim Tarihi:
17.10.2006

International Economic Indicators 2007,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ueg/2007/2007.asp>,

Eurostat Yearbook 2008, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>